

БІАГРАФІЯ ЯНА ТЭАДОРА МАЙДЕЛЯ ЯК ЛЯСНІЧАГА БЕЛАВЕЖСКАГА І КАМЯНЕЦКАГА

А. У. Любы

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск,
Рэспубліка Беларусь, liuby@bsu.by*

Артыкул прысвечаны асобе Яна Тэадора Майдэля, двараніна карелей Уладзіслава IV і Яна Казіміра Вазаў, ваеннага, дапламата. На прыкладзе якой магчыма раскрыць кар’еру шляхціца з ускраін Рэчы Паспалітай пры двары манарха, спосабы дасягнення фінансавых выгод, дзякуючы службе дынастыі і інтарэсам толькі правячага роду. У другой частцы аўтар акрэслівае новыя архіўныя дакументы, якія раскрываюць кар’еру і дзейнасць Яна Тэадора Майдэля ў якасці ляснічага белавежскага і камянецкага ў Вялікім Княстве Літоўскім у сярэдзіне XVII ст.

Ключавыя словы: Ян Тэадор Майдэль; дынастыя Вазаў; Белавежская пушча; лясніцтва Вялікага Княства Літоўскага.

БИОГРАФИЯ ЯНА ТЕОДОРА МАЙДЭЛЯ КАК ЛЕСТНИЧЕГО БЕЛОВЕЖСКОГО И КАМЕНЕЦКОГО

А. В. Любий

*Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030,
г. Минск, Республика Беларусь, liuby@bsu.by*

Статья посвящена личности Яна Теодора Майдэля, дворянина королей Владислава IV и Яна Казимира Вазов, военного, дипломата. На примере которой возможно раскрыть карьеру шляхтича из окраин Речи Посполитой при дворе монарха, способы достижения финансовых выгод, благодаря службе династии и интересам только правящего рода. Во второй части автор описывает новые архивные документы, на примере которых раскрывает карьеру и деятельность Яна Теодора Майдэля в качестве лесничего беловежского и каменецкого в Великом Княжестве Литовском в середине XVII в.

Ключевые слова: Ян Теодор Майдэль; династия Вазов; Беловежская пушча; лесничества Великого Княжества Литовского.

BIOGRAPHY OF JAN TEODOR MAJDEL AS FORESTER OF BIAŁOWIEŻA AND KAMIENIEC

Andrei Liuby

*Belarusian State University, Niezaliežnasci Avenue, 4, 220030, Minsk,
Republic of Belarus, liuby@bsu.by*

The article is dedicated to the figure of Jan Teodor Majdel, who a nobleman and courtier of Władysław IV and John Casimir Vasa, a military officer and diplomat. His example allows for an exploration of the career of a nobleman from the outskirts of the Polish-Lithuanian Commonwealth at the monarch's court, and the ways in which financial benefits could be

achieved through service to the dynasty and the interests of the ruling house alone. In the second part, the author outlines new archival documents that reveal Jan Teodor Majdel's career and activities as the Forester of Białowieża and Kamieniec in the Grand Duchy of Lithuania in the mid-17th century.

Keywords: Jan Teodor Majdel; the Vasa Dynasty; Białowieża Forest; and the Białowieża Forestry of the Grand Duchy of Lithuania.

У айчыннай гістарыяграфіі гісторыі Вялікага Княства Літоўскага ранняга Новага часу на рубяжы стагоддзяў XX і XXI адбыўся якасны рост цікавасці да даследаванняў біяграфій. Гэта звязана як з напісаннем біяграфій ключавых асоб для нацыянальных гістарычных наратываў краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы за апошнія трыццаць год, так і з пошукам і публікацыяй спецыфічных комплексаў крыніц, якія забяспечавалі даследчыкаў новай інфармацыяй (напрыклад, карэспандэнцыя).

У XXI ст. даследчыкі гісторыі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай пачынаюць актыўна займацца магнацкімі радамі, іх кліентэлай, звязваючы ўзрост палітычнай і эканамічнай вагі такіх радоў з працэсамі ўніфікацыі жыцця манаршага двара, дзяржаўных урадаў, адукацыі з гісторыяй рэгіёна цалкам, а не толькі Вялікага Княства Літоўскага.

Асоба Яна Тэадора Майдэля прыцягвае ўвагу як сваім этнічным паходжаннем, так і ваеннай, дыпламатычнай, адміністрацыйнай кар'ерамі. Ян Тэадор Майдэль уваходзіў у склад каралеўскіх дваран і службыў пры двары караля Уладзіслава IV, і яго брата Яна Казіміра, а таксама яго кар'ера была звязана з дзейнасцю двара і асабіста каралевы Марыі Луізы (Людавікі) Ганзага. Наша цікавасць тычыцца і ролі Яна Тэадора Майдэля ў кіраванні лясніцтвамі Вялікага Княства Літоўскага, яго адміністратыўная і фінансавая дзейнасць звязаная з Белавежскай пушчай як дзяржаўнай маёмасцю.

Вялікім крокам наперад у даследаванні біяграфіі Яна Тэадора Майдэля павінны стаць актавыя дакументы і карэспандэнцыя, знойдзеныя ў 2023–2024 гг. Улдзісам Ванагсам і Алёнай Любай у фондах Латвійскага дзяржаўнага гістарычнага архіва і верагодна адносяцца да архіва Майдэляў, які магчыма быў інтэграваны ў архіў Курляндскага рыцарства, а адтуль патрапіў ужо ў сучаснае месца захавання. Безумоўна ў фармаце дадзенага артыкула мы імкнёмся абазначыць перспектывы даследавання біяграфіі дадзенай асобы з гісторыі нашай дзяржавы, больш грунтоўныя высновы, падрабязны біяграфічны наратыв магчымы быць напісаным толькі пасля апрацоўкі і публікацыі гэтых новых крыніц.

Гістарыяграфія біяграфіі Яна Тэадора Майдэля насення можа змясціцца ў некалькіх пунктах энцыклапедычных артыкулаў (Польскі біяграфічны слоўнік, Энцыклапедыя Вялікага Княства Літоўскага) [1; 2]. Агульная інфармацыя пра Майдэляў утрымліваецца ў гербоўніках

XVIII–XIX ст. Ян Тэадор Майдэль з'яўляецца на старонках такіх цікавых наратыўных крыніцах свайго часу як «Раміётнікі» (напрыклад Альбрэхта Станіслава Радзівіла) [3, с. 371, 470]. Таксама дакументы самога Майдэля сустракаюцца ў сувязі з выкананнем ім абавязкаў у лясніцтвах Вялікага Княства Літоўскага на працягу 1630-х – 1650-х гг.

Насамрэч пра самога Яна Тэадора Майдэля не так і многа вядома. У Польскім біяграфічным слоўніку ёсць невялікі артыкул Тадэўша Васілеўскага і Вэслава Маеўскага пра яго, а таксама сустракаюцца асобныя згадкі ў гістарыяграфіі ў сувязі з яго ўдзелам у розных гістарычных падзеях (казацка-сялянская вайна, пахаванне караля Уладзіслава IV, пасольства ў Брандэнбург і інш.).

Паводле меркавання некаторых даследчыкаў, курляндскі род Майдэляў мае мясцовае балцкае або фіна-ўгорскае паходжанне ад племянных эліт, у адрозненні ад большасці арыстакратычных родаў, якія выводзяць сваё паходжанне ад нямецкага рыцарства.

На такую гіпотэзу паходжання роду Майдэляў указвае цікавы аспект гісторыі Балтыйскага рэгіёна, дзе перапляталіся розныя культурныя і этнічныя ўплывы. У адрозненні ад многіх шляхецкіх сем'яў, якія выводзілі свой радавод ад нямецкіх рыцараў, што з'явіліся ў рэгіёне падчас Тэўтонскага ордэна і Лівонскіх крыжовых паходаў, фіна-ўгорскае або балцкае племянное паходжанне роду Майдэляў сведчыць пра іншую крыніцу іх арыстакратычнага статусу. Гэтая тэорыя паказвае на існаванне мясцовых эліт, якія маглі захаваць свой статус і ідэнтычнасць нават у перыяд германізацыі рэгіёна.

Згадкі пра Яна Тэадора Майдэля ў гістарыяграфіі адлюстроўваюць яго ўдзел у значных падзеях XVII ст., асабліва ў сувязі з яго службай дынастыі Вазаў і важнымі адміністрацыйнымі пасадамі, уключаючы кіраванне ляснымі ўгоддзямі ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Ян Тэадор нарадзіўся ў 1610 г. ў сям'і пільтэнскага староства Германа фон Майдэля. Ён паступіў на службу да двара польскага караля і займаў пасаду пакаёвага двараніна пры двары Уладзіслава IV і Яна Казіміра. Блізкасць да манарха спрыяла атрыманню іншых даходных пасадаў. Так, Ян Тэадор атрымаў староства рыжскае і клешчэльскае.

На працягу сваёй кар'еры ён займаў пасады і ўрады, звязаныя з лясной гаспадаркай. У 1636 г. ён значыўся як ляснічы рудніцкі і менжэрыцкі. У 1650 г. атрымаў пасаду ляснічага белавежскага і камянецкага. Ад Уладзіслава IV ён таксама атрымаў пасаду лоўчага і працягваў выконваць гэтыя функцыі і падчас праўлення Яна Казіміра. Акрамя таго, у 1647 г. ён атрымаў у арэнду, магчыма, з пасадай ляснічага сакольскага, наступныя лясніцтва: крынскае, адзельскае, кузніцкае, молавіцкае і воласці двара

сакольскага, пасля таго як імі валодаў на такім жа арэндным праве Яўстафій Казімір Валовіч. Даходы ад гэтых уладанняў, якія складалі каля 1800 злотых у год, ішлі на ўтрыманне каралевы, у той час Марый Людавікі Ганзага, і яна ад свайго імя і па рашэнні станаў Вялікага Княства Літоўскага распараджалася гэтымі ўладаннямі.

У Латвійскім дзяржаўным гістарычным архіве сярод неатрыбутованых дакументаў знаходзіцца калекцыя дакументаў, якія датычацца Белавежскай пушчы і іншых лясных уладанняў, такіх як сакольскае лясніцтва, што належаць каралеўскай сям'і і размешчаны ўздоўж мяжы Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага. Пра лёс і паходжанне гэтага комплексу крыніц практычна нічога не вядома. У нашым артыкуле мы паспрабуем рэканструяваць той шлях, па якім гэтыя дакументы патрапілі на сучасную тэрыторыю Латвіі і былі захаваны ў Латвійскім дзяржаўным гістарычным архіве ў Рызе.

У першую чаргу, неабходна вывучыць склад гэтых дакументаў, каб зразумець, якім чынам яны былі згрупаваны, у які час і як маглі выкарыстоўвацца, што ў канчатковым выніку і прывяло іх у Латвію. На сёняшні дзень было знойдзена чатыры папкі з дакументамі, якія адносяцца да лясной гаспадаркі Вялікага Княства Літоўскага. Яны атрымалі наступныя нумары ў часовым каталогу: PPR 571, PPR 641, PPR 811, PPR 1121, PPR 1315. Унутры гэтых папак — дакументы неатрыбутованыя, ім не прысвоены сігнатуры, а старонкі не пранумараваныя.

Асобна варта адзначыць папку, якая яшчэ не атрымала часовага нумара і ўтрымлівае арэндны кантракт, падпісаны падскарбіем вялікім літоўскім і старостам Брэсцкім Гедэонам Міхаілам Трызнам з каралеўскім дваранінам Янам Тэадорам Майдэлем па даручэнні каралевы Марый Людавікі Ганзага на двор Сакольскі. Да гэтага комплексу латышскія калегі схільныя таксама адносіць інвентар уладанняў біржанскай лініі роду Радзівілаў у Дубінках (PPR 747) на той падставе, што сярод іншага ў ім пералічваюцца рыбалавецкія ўгоддзі — шматлікія азёры і рэкі ў гэтым маёнтку. Тым не менш, нам уключэнне гэтай крыніцы ў комплекс дакументаў пра Белавежскую пушчу і іншыя лясніцтва і прыпісванне ім агульнага паходжання — падаецца беспадстаўным.

У гэтых папках утрымліваюцца розныя па зместу і часу стварэння дакументы. Найбольш ранні дакумент — гэта «вырак» або вердыкт гаспадарскага суда ў справе паміж камянецкім дзяржаўцам Багушам Багавіцінавічам і панам Юрыем Іванавічам Ільнічам аб межах паміж камянецкімі гаспадарскімі белавежскімі ловамі і шерэшоўскімі шляхецкімі белавежскімі ловамі, якія раней належылі пану Яну Юр'евічу Заберэзьянскаму. Ён датаваны 2 лістапада 1522 г. і вядомы таксама па рэгістрах Метрыкі Вялікага

Княства Літоўскага. Найбольш познія дакументы адносяцца да другой паловы XVII ст. Комплекс уключае як арыгінальныя дакументы, так і іх спісы або копіі.

Напрыклад, у папцы PPR 571 ёсць цікавы арыгінал ліста караля польскага і вялікага князя літоўскага Стэфана Баторыя, напісанага на старабеларускай мове, да намесніка мельніцкага Альбрэхта Савіцкага аб судовай справе ў гаспадарскім судзе супраць бацькі яго падляшскага кашталяна Мацея Савіцкага, якое тычылася маёнтка Чорныя Лозы, што межавала з гаспадарскімі ўладаннямі ў Белавежскай пушчы. У гэтай жа папцы знаходзяцца спісы камісарскіх дэкрэтаў адносна спрэчных уладанняў на ўсходняй мяжы Белавежскай пушчы, якія былі складзены ў другой палове XVI ст. Некаторыя з іх былі вядомы раней па фондах Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва яшчэ з 30-х гг. XX ст. Арыгіналы іншых невядомыя. Паводле меркавання, гэтыя копіі складаліся ў 40–50-х гг. XVII ст. у сувязі з няспыннымі спрэчкамі аб уваходах і спадчынных правах шляхты на эксплуатацыю ўладанняў у Пушчы, якія сыходзілі каранем у пачатак XVI ст.

Тэматычныя дакументы з гэтага комплексу можна падзяліць на тры вялікія катэгорыі. Па-першае, гэта разнастайныя дакументы аб спрэчках вакол правоў на эксплуатацыю ўваходаў у пушчу, «врубаў» (права на некамерцыйнае асабістае выкарыстанне сухастою ў пушчы), сенакосаў, бортных дрэў, млыноў і так званых «мутвіц» (водных рэсурсаў для лоўлі рыбы). У асноўным яны тычацца ўсходняй стэны пушчы: уладанняў Шэрэшова, Чэпелева, Сухаполле, Клетня, Галенчыцы і г. д. Усходняя мяжа пушчы з-за розных прычын, такіх як складаная геаграфічная рэльеф і адносна малы паток каланізацыі, была найменш вызначанай. Пагранічныя капцы было складана насыпаць, і наклеікі на дрэвах з часам знікалі.

Па-другое, гэта дакументы аб арэндзе сакольскага лясніцтва 40–50-х гг. XVII ст. Сярод іх — арэндныя кантракты, лісты каралевы Марыі Людавікі Ганзага, у складзе якой на той момант знаходзілася Сакольскае лясніцтва, а таксама лісты караля Яна Казіміра да двараніна Яна Майдэля і розныя квіты.

Па-трэцяе, група дакументаў, якую можна апісаць як *varia*. Гэта выпадковыя дакументы, якія не маюць дачынення ні да Белавежскай пушчы, ні да іншых лясніцтваў і гаспадарскіх уладанняў Вялікага Княства Літоўскага, але менавіта яны дапамагаюць ідэнтыфікаваць таго чалавека, у руках якога ў 40–60-х гг. XVII ст. сканцэнтраваны ўвесь гэты комплекс. Адзін з такіх незвычайных дакументаў — гэта апеляцыя Катажыны Кейбедун у справе супраць Малгажаты Кейбедун ад 1645 г. і ў справе

супраць Маціса Кейбедуна ад 1647 г., прадстаўленая падстарастам кемельскім Янам Тшынскім старосце рыжскаму і клешчэльскаму Теадору Яну Майдлю, які па сумленні быў ляснічым белавежскім і камянецкім.

Як бачна нават з гэтага невялікага пераліку дакументаў, многія з іх звязаны з Янам Тэадорам Майдэлем. Такім чынам, дакументы адносна доўгіх спрэчак аб правах уваходаў у Белавежскую пушчу ўздоўж яе ўсходняй мяжы маглі адкласціся ў архіве Яна Тэадора Майдэля як ляснічага белавежскага і камянецкага падчас чарговага судовай справы з спадкаемцамі роду Махвіцаў па гэтым пытанні каля 1650 г. Дакументы аб сакольскім лясніцтве і прылеглых да іх у лясных уладаннях, а таксама лісты караля Яна Казіміра і каралевы Марыі Людавікі Ганзага, адрасаваныя непасрэдна яму, звязаны з выкананнем ім арэндных абавязкаў, а таксама прамых абавязкаў як лоўчага і адклаліся ў асабістым архіве прыкладна ў той жа час.

Памёр Ян Тэадор Майдэль у 1667 г. ва ўзросце 57 гадоў. Свае ленныя ўладанні ён перадаў у спадчыну брату, старосту пільтэнскаму Атону Эрнэсту Майдэлю. Яго адзіны сын Якуб Фрэдэрык загінуў неўзабаве пасля бацькі ў 1672 г. Магчыма, асабістыя архівы Яна Тэадора засталіся ў пільтэнскай акрузе. З 1585 г. староства пільтэнскае здавалася ў арэнду з-за неабходнасці выплачваць адступныя датскаму каралю за адмову ад прэтэнзій на гэтыя землі. З 1623 г. пільтэнскай заставай валодалі Майдэлі, і прадстаўнікі гэтага роду карысталіся тытулам старостаў пільтэнскіх.

У 1819 г. Пільтэнская акруга ўвайшла ў склад Курляндскай губерні, а род Майдэляў быў упісаны ў метрыкулы Курляндскага рыцарства. Магчыма, архівы гэтага роду патрапілі ў архіў Дома Курляндскага рыцарства, які знаходзіўся ў сталіцы Курляндскай губерні Мітаве. Пасля ўтварэння Латвійскай рэспублікі ў 1918 г. Дом быў перададзены на патрэбы мясцовай гімназіі. Дакументы маглі трапіць адразу ў Латвійскі дзяржаўны гістарычны архіў, створаны ў 1919 г., або ў Елгаўскі краязнаўчы музей. Фонды гэтага музея моцна пацярпелі ў гады Другой сусветнай вайны і лічацца беззваротна страчанымі. Тым не менш, магчыма, што яны часткова былі выратаванымі, і тыя калекцыі дакументаў, звязаных з гісторыяй Рэчы Паспалітай, якія ў цяперашні час неатрыбутыраваны ў Латвійскім дзяржаўным гістарычным архіве, з'яўляюцца часткай гэтых збораў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Майдэль, Тэадор Ян // Вялікае Княцтва Літоўскае: энцыклапедыя у 3 т. Мінск: БелЭн, 2005–2010. Т. 3. С. 329.
2. Majdel, Teodor Jan // Polski słownik biograficzny. T. 1. / [kom. red. Władysław Konopczyński (red. gł.) et al.]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975. T. 20. S. 159–160.
3. Pamiętnik o dziejach w Polsce. T. 2, 1637–1646 / Albrycht Stanisław Radziwiłł; przeł. i oprac. Adam Przyboś i Roman Żelewski. Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy, 1980. 553 s., [24] s.